

elé szabad utat nyitunk. — szabadabbat, mint az előttük járó nemzedék kapott, amikor tollat vett kezébe. Útjukat egyengetjük s úgy vi-gyázunk rájuk, mint országunk és jövőnk építőire.

Mert ők a HÍD, az új Jugoszlávia vetésének első termései...

*****

BESZÁMOLÓ A BEOGRÁDI ÍRÓKONGRESSZUSON

(Második rész*)

Írta: Zogovics Radován

Hogyan nézett ki irodalmunk a háború előtt, milyenek voltak a viszonyai a megszállás és a népfelszabadító harcok alatt, hogyan viselkedett a háborúban és a háború után az eredményekkel, szükségletekkel, tervekkel, célkitűzésekkel a népi sikerrel, áruállással, reakciós büntetettekkel, a világ pozitív és negatív jelenségeivel szemben? Mászóval, hogyan teljesítette művészi, nemzeti és emberi kötelességeit a legnehezebb és legdicsőbb időszakban.

A fasiszta bitorlók támadása előtt irodalmunkban világosan elhatárolt két tábor állott: az egyik a fasiszmus mellett, a másik ellene foglalt állást. Az írók között, akikről azt állíthatnánk, hogy középen állottak, különösen nagy értéket képviseltek egyes idősebb írók. Legjobb és legegészségesebb hűrokat pengettek a valósághoz fűződő költeményeikben és azokban a harcos, romantikus írásokban, amelyekben az irodalmi hagyományokat őrizték meg.

Minél közelebb jutott hozzánk a fasiszta hódító támadásának veszélye Jugoszlávia ellen és minél nagyobb erőfeszítéseket tett a Kommunista Párt élén Titóval az összes hazafias erők egybegyűjtésére és mozgósítására, annál közelebb jutottak egymáshoz az antifasiszta írók és az idősebb nemzedék írói és annál érezhetőbbé vált bizonyos megkülönböztetés a feltétlen formák hívei, különösen a régi formalisták között. Az ország megszállása azután a népfelszabadító harc és a hazai áru-lók harca a népfelszabadító mozgalom ellen befejezték ezt az elkülönítési folyamatot és kifejezésre juttatták a közeledést és gyűlölködő eltávolodást az igazi arcok, igazi értékek és életképességek, az egyes irodalmi csoportok és irányzatok között. A fasiszták, fasiszta szelleműek, integrálisták vagy ösztönös nacionalisták — ahogyan magukat nevezték — azonnal a megszálló szolgálatába állottak, akár közvetlenül, akár közvetve az usztasa vagy csetnik mozgalom keresztül történt ez (Budák Mile, Sztefánovics Szvetisláv, Jankovics Velmár, Javornik Mirkó, Debelyák Tine, Manojlovics Tódor, Mizeteo Anton, Vászics Dragisa, Gyuriscs Mladén, Velikona Narte és így tovább. A megszállók szolgálatába állott a trockisták maroknyi nyomorúságos csoportja is, akik az irodalmi életben már a háború előtt sem jelentettek semmit, és most egyszerre a nemzeti-szocialista eszmék képviselőivé, a német-usztasa és német-nédics lapok legtevékenyebb munkatársaivá, az irodalmi folyóiratok pályázatainak és a hazaáruló »irodalmi« díjaknak nyerteseivé, usztasa és nédics haditudósítókká váltak (Nikolajev Kus — Mirkó, Ste-dimlja Szávics, Breznanac Veszelin, Szofta Iván, Lazarevics B. L.). A vallásos misztikusok is nagyrészt a megszálló oldalára álltak. Az ifjabb, »modernebb« dekadens formalisták vagy csatlakoztak a megszállóhoz és nyílt célzatossággal írtak, illetve tevékenykedtek a megszálló érde-kében, tisztának, semlegesnek, célzatosságmentesnek nyilvánított írá-

*) Az első rész megjelent 1946, 12-ik számunkban.

saikkal — vagy teljesen önmagukba húzódtak, mint a sündisznó az elrohanó lovasok mellett. A L'art pour l'art idősebb feltétlen híveinek egy része, mégpedig a legkiemelkedőbbek, akik éveken keresztül kiabáltak, hogy az írónak önállóan kell lennie és az irodalmi alkotás egyetlen előfeltétele az elkülönülés minden társadalmi és életbeli jelenségtől — most egyszerre okupátor híveivé váltak, a nemzeti szocialista eszmét magukévá tették és hirdették az usztasa, nédics, csetnik célzatosságokat. (Bonifacsics Antun, Pandurovics Szima, Vizner Lyubo, Vilovics Gyuro, Delorko Clinko és mások). A L'art pour l'art másik, kisebb csoportja a passzív házi ellenállás vonalát foglalta el, továbbra is ugyanazokról a problémákról és ugyanúgy írt, mint a háború előtt, de semmit sem közölt a megszállók és hazaárulók sajtójában. A passzív ellenállás vonalát foglalták el egyesek a realista harcos romantika, irodalmi hagyományainak híveiből, valamint néhányan az antifasiszta írók közül is, különösen az ifjabb dekadens modernnek soraiból. Ezek kitérve minden együttműködés elől vagy elutasítva azt, teljesen elhallgattak, vagy pedig bizonytalan búvóhelyükön régebbi és közeli multunkról, régi meghódításokról és hódítókról írtak könyveket. A megszállók és hazai bérenceik ellen, a régi visszatérése ellen és az alkotó emberi jövőért folytatott tevékeny, nyílt felszabadító harc álláspontját minden haladószelemű író vállalta és soraikba álltak az antifasiszta írók nagyjából, az idősebbek, a realista írók kiválóbbjai és a harcos, romantikus hagyományok írói közül jónéhányan. Tevékenységüket vagy a partizánegységekben, illetve a népfelszabadító hadsereg egységeiben fejtették ki, vagy az ellenséges háterszágban, nagyjobbára a jugoszláv országrészek központjaiban. A partizánegységekben vagy népfelszabadító hadseregben, továbbá a felszabadított területen ezek majdnem kivétel nélkül harcosok vagy politikai munkások voltak a nép és a hadsereg soraiban, esetleg katonai vagy politikai irányítók. Emellett szerkesztői vagy munkatársai voltak a zászlóalj, brigád vagy divíziók (kézzel, géppel írott vagy sokszorosított) lapjainál és folyóiratainál a központi vagy tartományi politikai és katonai politikai lapoknál, folyóiratoknál. Előadók voltak, énekkarok, műkedvelőtársulatok nevelői, tanítók az ideiglenes elemi iskolákban és tanítóképzőkben, valamint az analfabéta tanfolyamokon a felszabadított területeken, esetleg a katonai egységekben. A haza megszállott területein, a népfelszabadító sajtó tagjai a felszabadító alap gyűjtői voltak, költeményeket írtak a partizánokról és a Vörös hadsereg harcosairól, a hősről és a felszabadító harcok vértanúiról és írásaikat illegálisan kinyomták, hogy eljuttassák a katonai egységekhez (mint például a nagy szlovák költő, Zsupancsics Oton). Írásaikat esetleg elrejtették és őrizték, hogy a felszabadulás percében üdvözölhessék és megörvendezhessék a harcosokat. Az antifasiszta írók közül sokan börtönbe vagy gyűjtőtáborba kerültek. Nagyon sokan áldozták életüket a szabadságért és kultúráért, harc és alkotás közben a harcmezőn vagy búvóhelyen (Ceszarec Auguszt, Prica Ognjen, Kersovani Otokár, Kovacsics Goran, Miskina Pavle, Jovánovics Gyorgye, Desztovnik Karel, Kikics Haszan, Jarc Miran, Racin Koszta, Csufár Tone, Kukaly Vukajlo, Lopicics Gyorgye, Koparac Radivoje és sokan mások). Alkotásaik és áldozataik — ezek a jugoszláv irodalomnak a megszállókkal és hazaárulókkal szemben kifejtett ellenállásának legmeggrázóbb szavai, irodalmunk legszebb adománya hazánknak, szabadságának és kulturális erőfeszítéseinek. Dicsőségük hazánk és kultúránk dicsősége.

Első partizán napjainkban íróink röpiratokat, lépésre szavaló ütemes verseket, egyfelvonásosakat írtak, azt, ami ilyen körülmények között a legszükségesebb és legalkalmasabb volt, könnyen sokszorosíthatták, vagy nem is kellett sokszorosítani. Egyesek közül kezdettől fogva naplót vezettek. Az első komolyabb irodalmi munkát a megszállókról, hazaárulókról és büntetteikről, azután a népfelszabadító harcokról 1942 második felében írdtak és jelentek meg, vagy nyomtatásban, vagy sokszorosító gépen. Az első verset az usztasák gonoszetteiről, a mézárításokról, kínzásokról és szenvedésekről, Kovacsics Gorán horvát költő írta. Az első partizán költeménygyűjteményt Bór Matej nyomatta ki. 1942-ben megjelent Kulenovic verse a Kozaráról: »Sztójánka a Knezsopolykai anya«. Ezzel párhuzamosan megjelentek Csopics első versei a partizánokról Krajinából, azután Popovics Jován sokszorosító gépen kiadott költeménygyűjteménye »Fecske a gépfegyverfészekben«, Desztovnik Karlo, Kosztics Dusán, Banyevics Mirkó és mások partizándalai. Megjelent ezenkívül egész sor jelentős irodalmi riportázs, vázlat, színes leírás és novella a »Szlovenszki Zbornik 1942« sokszorosító gépen.

Az írók nagyobb és bőségebb partizánirodalmi tevékenysége csaknem mindenkor nagyobb területek felszabadításának hosszabb időszakához fűződik. Az 1942. évi irodalmi eredmények elérhetetlenek lennének a nyugatboszniai, likai, banijai és korduni szabadterületek nélkül, a szlovéniai szabadterületek nélkül, illetve e területek többhónapos tartása nélkül. A B o r b a megjelenése Boszanszka Krajinában, a horvát és szlovén népfelszabadító sajtó megjelenése Horvátország és Szlovénia felszabadított területein, nagy mértékben hozzájárult a partizán irodalom tevékenységéhez 1942-ben. 1943 kezdetén a felszabadított Horvátországban, továbbá Boszniában megjelent Názor Vladimír a költő is, aki e háború legnagyobb huszárvágását követte el és aki, mint költő és mint ember többet tett a népfelszabadító harcokért, mint bárki más az írók közül. Názor Vladimír a felkelők soraiban nagy mértékben hozzájárult az irodalmi tevékenység felélénkítéséhez is, mindezekelőtt annak tekintélye, jelentősége növelésével és szerepével a népfelszabadító harcokban.

A következő években a népfelszabadító harcok irodalmi tevékenysége a partizánírók részéről folytatódik és csupán kisebb-nagyobb megszakítások fordulnak elő, habár ekkor folynak az ellenséges támadások és néhány irodalmi munkás elesik. Az irodalmi tevékenység kifejlődött, mert egyre sikeresebben fejlődött a népfelszabadító harc is, az írók harci és irodalmi tapasztalatokat szereztek, a felszabadított területekre és a katonai egységekbe új írók érkeztek a megszállott területekről. Ezenkívül egyre növekedett a felkelők kulturális és harci színvonala, nagyobb szükség volt az irodalomra, jelentősen növekedett a könyv tekintélye és fontossága, új írók bukkantak fel a katonai egységekből, vagy az egységeken kívül álló ifjúság soraiból.

Az ötéves népfelszabadító harc végén, annak az időnek a végén, amikor öt évig szakadatlanul résztvettek a szokatlan és rendkívül nehéz háborúban, a partizán írók meglehetősen jó mérleggel kerültek ki. Itt mindenekelőtt meg kell említeni mintegy tíz veresés füzetű a népfelszabadító harcokból: Bór Matej »Átvészeltük a vihart«, Názor Vladimír »A partizánlány dala«, Desztovnik Karlo »Versek«, Csopics Brankó. »A hamvakból feltámadó haza«, Popovics Jován elveszett gyűjteménye »Fecske a gépfegyverfészekben«, Markovics Venko »Partizánok«, továbbá a legifjabb szlovén partizánköltők gyűjteménye és egyebek. Ide tar-

toznak versek a népfelszabadító harcokról és a megszállók, valamint csatlósaiuk gonosztetteikről: Kovacsics Gorán »Tömegsír«, Kulenovic Szekender »Sztójánka anyja«, Zogovics Radován »Dal Titó elvtárs életrajzáról«, Idetartoznak még az elbeszélő irodalom könyvei, irodalmi riportok, naplók, feljegyzési könyvek: Názor Vladimir »A partizánokkal«, Popovics Jován »Igaz legenda«, Horvát Jován »A győzelem útján«, Domcsevics I. »Névtelenek«, Barkovics J. »Az első vonalban«, Csopics Branko »A partizánlány mesél«, Dudics Dragojlo »Napló« és így tovább. Végül ide tartozik az a nagyszámú megjelent, de a háború idején össze nem gyűjtött vers, elbeszélés, jegyzettöredék és egyfelvonásos is (Zsupancsics O., Klopcsik M., Szeliškár T., Kaleba V., Popovics V., Kastelán J., Francisevics J., Stambuka Z., Racin K., Kosztics D., Csolákovics R., Bányeuics M., Sopov A., Janevszki Sz., Levec P. és a más említett írók művei). Népfelszabadító harcunk körülményei között a katonai egységekben vagy a felszabadított és elvesztett területeken nem voltak meg a tényleges lehetőségek nagyobb és rendszeresebb irodalmi alkotásokra, regény vagy nagyobb dráma már csak ezért sem jelenhetett meg a katonai egységekben vagy a felszabadított területen egyetlen ilyen irodalmi mű sem.

Az ország nagyobb részének felszabadítása után 1944 végén és 1945 elején vagyis a főváros és egész sor más nagyváros felszabadítása után majd a háború befejezését követően, az irodalmi tevékenység szélesebb körű, élénkebb és sokoldalúbb lett. Az irodalmi élet megtisztult azoktól az emberektől, akik elárulták az irodalmat és a hazát. A katonai egységekből érkezett írók, valamint azok, akik a felszabadított területekről és megszállott vidékekről jöttek, valamilyen módon, akár passzív ellenállással szolgálták a népfelszabadító harcokat, megőrizték nevük tisztaságát és népiük becsületét, összesítették erejüket és többé-kevésbé egyszékes munkába kezdtek, mint emberek és mint írók, hogy ők is hozzájáruljanak a háború befejezésének erőfeszítéseilhez, illetve az újjáépítés és továbbfejlődés erőfeszítéseilhez.

Az egyesülés egybeolvasztó és megújódást jelentő ereje társadalmi valóság. Ez az életerő az új győzelme értelmében egységes a költő életében épűgy, mint azon kívül is. Ezek a reális feltételek nem voltak meg az első világháború után és emiatt következett be egy különösen nagy erőpazarlás, zavar és az irodalom összekaszabolása. Hiányzott a társadalmi alap, melyből kinőtt és melyhez visszatért a hanyatló, embergyűlölő, értelmetlen és távlatnélküli irodalom. A felszabadított városokban a partizán írók közzétették kiadatlan műveiket és újakat írtak. Az írók, akik megszállás alatt éltek kezdtek közzétenni verseiket és elbeszéléseiket, regényeket és regénytöredékeiket a rabság napjairól és a felszabadulás napjairól. Ezeket vagy a rabságban, vagy röviddel a felszabadulás után írták. Ezután a megújódás és kiépítés folyamatában megjelent néhány vers és költemény, elbeszélés és egyéb irodalmi alkotás a roham és alkotó munka lelkesedésének szenteive, azok legszebb élményeit dolgozta fel, azt a lelkesedést, amellyel dolgozó embereink, ifjúságunk, népi értelmiségünk tevékenykedett. Megjelentek az első irodalmi bizonyítékai a szláv népek testvériségének és együttműködésének. Megjelentek az első dicsékvő megnyilatkozások harcainkról, amelyek az összes jugoszláv vidékek felszabadulásáért folytak. Megjelentek az irodalmi válaszok is a világ egyes országaiban romboló, sötét imperialista erők tevékenységére, hivatalos kulturális és társadalmi életükre, magatartásukra más országokkal szemben, burzsui irodalmukra, filmje-

ikre és újságírásukra. Így azután Beograd felszabadulása, illetve az egész ország felszabadítása óta egész sor könyv jelent meg, amelyek közül említsük meg legalább az ezidőben először megjelent legfontosabbakat: Zsupancsics O. versei »Örökzöld a hó alatt«, Andrics Ivó regényei »Híd a Drinán«, »Trávniki krónika« és »Kisasszony«, Kozák Jusa tanulmányai »Blodnje«, Nazor Vladimir elbeszélései »Mára partizánzó« és »Loda a futár«, Makszimovics Deszanka versei »Költő és hona«, Voranec Prezihova regénye: »Árkocska«, Kovacsics Gorán összegyűjtött költeményei: »Tűz és láng«, Kranyec Misko regénye: »A hegyek dala«, Franicsevics Marin versei: »Trudni Mikula megszólal«, Grudni verse: »Üldözötte«, Stambuk Zdenko versei: »A vörös csillag nyomán«, Kaleba Vjekoslav novellái, Popovics Vladimir verse: »Szemek«, Tartalja Gvido versciklusa: »Dalom a vasútról«, Markovaszki Venko verses regénye: »Klima«, Segedin Petar regénye: »Isten gyermekei«, a horvát matica gyűjteményes füzete, szlovén gyűjtemény 1945-ből Ingolics elbeszélései: »Nappényben«, Frol Ivó »Versei«, Dedijer Vladimir »Jegyzetei Amerikából« és így tovább. Ezenkívül meglehetősen nagy számban jelentek meg egyes versek, elbeszélések, irodalmi töredékek, tanulmányok és bírálatok. (Bevk Franc, Bogdanovics Milán, Krlezsa Mirosláv, Petrovics Vélyko, Krklec Gusztáv, Szekulics Iszidora, Gligovics Velibor, Kozák Jusa, Klopicsics Míla, Szimics Novka, Marinkovics R., Gamulin Grgo, Bihali Ottó, Popovics J., Szeliskár Tone, Gyonovics, Zihert Borisz, Kulenovics, Zogovics Radovan, Kastelán, Davicsó Oszkár, Kosztics Zupán, Kalan Filip, Pavicsics, Csolákovics Rodolyub, Dedinac, Risztics Mihvoj, Kovácsevics, Simics, Begovics Bozsana és mások tolnábol.) Néhány érdekes kezdő író is jelentkezett, mint például Zupán Vitonjil, Alecskovics Mira, Tosovics Risztó, Janevszki Szlávko, Koszmács France, Parun Veszna, Minati Ivó, Radicsevics B. V. Egyesek ezek közül a partizánsorokból kerültek ki (Tosovics, Alecskovics, Koszmács, Zupán, Minati) mások a megszállás alatt középiskolát végeztek vagy keresztülmentek a Nédics-féle »nevelőintézetben«, ami érthetővé válik vagy a mellikidüllesztő hangon, zavaros bizarrságon, nyomott hangulaton, hanyatló primitívizmuson és az expresszionista maradványokon verselésükben. — olyan formaságokon, amelyeknek nyomait fellelhetjük még egyes legifjabb partizánírók műveinél is. A megjelent könyvek túlnyomórésztben meglehetősen nagy, néhány ezek közül rendkívül nagy irodalmi értéket képvisel.

Ez minden amit eddig végeztünk. Azt kell mondanunk, hogy nem eleget dolgoztunk. Olyan nép vagyunk, amely szép sikereket ért el, nincs tehát szüksége arra, hogy dicsekedjék, legkevésbé arra, hogy jobban dicsekedjék, mint amennyire joga van. Ezért mondjuk: irodalmunk elmarad a korszerű valóság mögött. Elmarad időben, mennyiségben és minőségben ugyanúgy, mint sokoldalúságban és lelkesülésben. Elmarad nem azért, mert az irodalom visszafejlődött, vagy egy helyben topog, hanem mert nem haladt és nem halad előre, nem buriánzótt szét és nem ágazott szerte olyan gyorsasággal és gazdagsággal, mint maga az élet. Elmarad a többi alkotó munka mögött, amit népünk nyújt, a tömegek kulturális szükségletei és követelései mögött.

Kétségtelen, hogy irodalmunknak ez az elmaradása az élet mögött, a valóság mögött tárgyilagos okokra vezethető vissza. A háborúban a partizán íróknál ezek voltak az okok: nem volt állandó szabad terület, állandó kultúrával, sajtóval és így tovább; az állandó harcok mozgás és menetelése; a haladószeletmű írók készültségének (éveken keresztül

fojtogatta őket a cenzura, vagy semlegesebb témákra és aezopuszi vagy enyhített kifejezési eszközökre kényszerítette) arra, hogy a külföldi és belföldi fasisztákkal vívott nyílt fegyveres harcok adianak alapot a témákhoz és megfelelő kifejezésekre, gyilkos, határtalanul büszke kifejezési eszközökre vezessenek. A megszállott területeken nyers veszély fenyegetett minden irodalmi sort és titkolt célzatosságot, ami a megszállás és árulás ellen irányult; ezenkívül a megszállott nagyvárosokban meglehetősen nehéz volt hozzájutnia népfelszabadító harcokról, seregekről, dicső ütközeteiről és vonulásairól szóló hírekhez és az ebből származott irodalomhoz.

Természetes, hogy ennek az elmaradottságnak vannak szubjektív okai is... És így egyik és másik ok miatt irodalmunk elmaradt és még mindig elmarad valóságunk mögött. Meglehetősen adós maradt népeinknek, népeink harcainak, háború utáni erőfeszítéseinek, e harcok és erőfeszítések embereinek az irodalmi alkotásokkal. Kiadósabb művekkel, regényekkel, elbeszélésekkel, drámákkal és nagy költeményekkel tartozik. Tartozik harcosaink, rohamunkás dolgozóink megörökítésével, ellenségeink pontos megrajzolásával. Adósa a felszabadító Vörös Hadseregnek, adósa ifjúságunknak, asszonyainknak, bombavető és futár gyermekeinknek, gyermekeinknek a felszabadított területeken — a partizánok örömeinek ugyanúgy, ahogyan ezeknek a gyermekeknek a partizánok jelentették a szeretetet és az örömet. Adósa a földreform művészi képével, a kultúrának a falvakba való behatolásról festett képpel, az új jugoszláv hazafi művészi megfestésével, akit nemessé tesz az öntudat, hogy ő a dolgozó ember, aki végül kivívta magának a hazát.

Nyegos, a »Kis Steypan«-ban a crnagoracok emberfeletti erőfeszítéseiről, harcairól és sikereiről beszélve így szól a crnagorácokhoz: »Még nem tudjátok, hogy mit tettetek, majd csak akkor tudjátok meg, ha halljátok az ügyes dalnoktól«. A mi népünk sem tudja ma még, hogy mit teremtett. Ez az, amit teljes egészében el kell mondania népünk irodalmának.

(Befejező rész a következő számban)

THURZÓ LAJOS:

EMBER AZ ŐSZI UTCÁN

Ember az őszi utcán
talpa alatt fénylik az úttest
s kabátján, kalapja görbe szélén
csendesesen hull az őszi est,
mely új most és csodás
a városok süppedt szélén
is: érett vágyódás

őszi est permetez
élő húsrá, holt íára, köre
vékony felhőnedvet, mely úgy szítál alá
sötét tetőre
mintha fűszál-erekből finoman
csepegne átlátszó, tiszta méz,
mert édes íze van mostau